

УДК 378.147:373.3

Надія Стаднік

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Розкрито сутність поняття «готовність до виховної діяльності», схарактеризовано основні складові цієї готовності, визначено конкретні вміння, якими має володіти майбутній учитель для ефективного здійснення такої діяльності. Наведено експериментальні методики, які набули апробації у процесі експериментальної роботи, спрямованої на формування готовності майбутніх учителів до виховання молодших школярів.

Ключові слова: готовність, майбутній учитель початкових класів, виховання, молодші школярі, методика формування готовності.

Раскрыта сущность понятия «готовность к воспитательной деятельности», охарактеризованы основные составляющие этой готовности, определены конкретные умения, которыми должен владеть будущий учитель для эффективной реализации такой деятельности. Приводятся экспериментальные методики, которые были апробированы в процессе экспериментальной работы, направленной на формирование готовности будущих учителей к воспитанию младших школьников.

Ключевые слова: готовность, будущий учитель начальных классов, воспитание, младшие школьники, методика формирования готовности.

Essence of concept «readiness to an upbringing activity» is exposed, the basic constituents of this readiness are described, concrete abilities which a future teacher must have for effective realization of such activity are certain. Experimental methods, which were approved in the process of experimental work, directed on forming of readiness of future teachers for upbringing the junior schoolboys, are brought over.

Key words: readiness, future teacher of initial classes, upbringing, junior schoolboys, method of forming of readiness.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації соціально-культурного середовища, активного входження України у світовий та європейський простір висувуються нові вимоги до вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх учителів. Водночас звернення до реалій шкільної практики засвідчує, що сприйняття педагогом учня нерідко має рефлексивно-оцінний характер, визначається узагальненими уявленнями, що склалися в нього не стільки від справжніх контактів з дитиною, скільки на основі індивідуального сприйняття її, ставлення до неї, тобто трансформуються через самооцінку вчителя. Саме тому його діяльність щодо організації виховного процесу нерідко позначається суб'єктивізмом: педагог діє, керуючись не так фактами педагогічної реальності, як своїми відчуттями, здогадками, почуттями, асоціаціями, симпатіями й антипатіями тощо. Така психологічна особливість свідчить про недостатню здатність учителів критично аналізувати і своєчасно перебудовувати свої стосунки з учнями, більш диференційовано підходити до вибору тих засобів, які б сприяли успішному вирішенню виховних завдань. Такий стан актуалізує проблему перегляду традиційних змісту і методів підготовки майбутніх учителів до здійснення виховної діяльності в школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження педагогів і психологів О. Абдулліної, Ю. Бабанського, О. Ващенко, К. Волинець, Ф. Гоноболіна, А. Гусак, І. Зязюна, Н. Кузьміної, С. Мартиненко, О. Мороза, В. Семиченко, В. Сидоренко, В. Сластьоніна, Ю. Соловйова, Т. Сущенко, О. Щербакова та ін. розкривають зміст педагогічної діяльності, яка

відображає сучасні вимоги до вчителя на рівні запитів суспільства. Об'єктом уваги дослідників найчастіше стає моральна, психологічна готовність або підготовка вчителя до окремих сторін педагогічної діяльності.

Мета написання статті полягає у визначенні сутності та основних складових готовності вчителя початкових класів до виховної діяльності, розкритті методики вдосконалення змістово-процесуального аспекту її формування.

Виклад основного матеріалу. Виховання – складний процес, який є сукупністю організаційної і цілеспрямованої діяльності педагога з метою формування та розвитку особистості дитини на основі всебічного врахування її індивідуальних якостей, можливостей, інтересів, прагнень. Для належного вирішення цих завдань він має володіти професійною готовністю, що може бути визначена, як особлива форма суб'єктивного відображення дійсності, системна характеристика соціальної активності індивіда, яка виявляється в процесі власне діяльності, входить до неї необхідною складовою і визначає її ефективність.

Готовність до педагогічної діяльності виявляється також у ступені та якості залучення особистості до виконання певних практичних дій, прийняття нею своєї ролі в розвивальному, виховному й освітньому процесах, у рівні педагогічної компетентності, опануванні педагогічним досвідом; уключає емоційну стійкість, яка забезпечує витримку і володіння собою, професійно педагогічне мислення, що дозволяє проникати у причиново-наслідкові зв'язки педагогічного процесу, аналізувати свою діяльність, відшуковувати науково обґрунтовані пояснення успіхів і невдач, передбачати результати своєї роботи [4, с. 80]. Зважаючи на таке тлумачення готовності, можна виокремити складові, наявність чи відсутність яких свідчить про готовність педагога до виховання молодших школярів.

Науково-теоретична готовність: знання сутності та особливостей виховання дітей молодшого шкільного віку; форм і методів проведення такої роботи в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, основних вимог до відбору і подання дітям необхідної інформації.

Психологічна готовність: усвідомлення мети, завдань, необхідності й основних способів виховання учнів початкових класів; стійкий пізнавальний інтерес до вивчення проблеми, розуміння її сучасного тлумачення; прагнення до самоосвіти; самооцінка й самокоригування своєї діяльності в плані виховання молодших школярів; сформованість мотиваційної сфери.

Практична готовність: володіння комплексом різноманітних методик проведення педагогічної діагностики, вивчення учнів; наявність умінь і навичок виокремлення й добору інформативного матеріалу; володіння педагогічною технікою організації і проведення виховної роботи.

Щодо конкретних умінь, якими має володіти вчитель для ефективного проведення роботи з виховання учнів початкових класів, до таких відносимо:

- Цілепокладання (врахування особливостей кожного учня під час постановки завдань виховного процесу; виокремлення основного, на що має звертатися увага при плануванні, підготовці й здійсненні цього процесу; чітке формулювання цілей і завдань роботи).

- Організаторські (уміння планувати роботу; залучати школярів до визначення і розробки її змісту; застосовувати прийоми співробітництва і самоорганізації; регулювати та координувати процес виховання учнів).

- Операційні або практичні (спостерігати педагогічні факти, явища, процеси; вивчати відповідну літературу; вибирати діагностичні методи й методики, адекватні до поставлених завдань; добирати проблемні ситуації і використовувати їх у роботі з учнями; фіксувати необхідну інформацію, залучати учнів до практичної діяльності, що передбачає прояв ними тих чи інших якостей).

- Оцінно-аналітичні (виокремлювати суттєві ознаки із загальної картини; бачити схожість та різницю у споріднених і схожих явищах; групувати факти, властивості, явища на єдиній основі; класифікувати й узагальнювати результати спостережень; обробляти інформацію; формулювати «педагогічний діагноз»).

- Конструктивно-прогностичні (складати програми і методики виховної роботи з учнями; виділяти критерії та показники; використовувати результати в процесі планування роботи;

конструювати педагогічну діяльність на підставі діагностики та самодіагностики; розробляти діагностичні матеріали різного змістового і цільового спрямування; виробляти практичні дії на підставі спостережень та іншої інформації; визначати та застосовувати адекватні до одержаних даних форми і методи виховної роботи).

Невід'ємною умовою ефективності виховної роботи вчителя з учнями є спілкування, спрямоване на моральне збагачення двох сторін: і вчителя, і учнів. Однак таке збагачення можливе лише за умови, коли педагог, займаючи позицію суб'єкта контакту, ставиться до школярів також, як до суб'єктів. Тобто, спілкування набуває суб'єкт-суб'єктних ознак і характеризується: повагою вчителя до особистості кожної дитини, визнанням її суб'єктивної волі, права на незгоду, вибір поведінки і дій; інтересом до внутрішнього світу дітей, співпереживанням до їхніх проблем; сприйняттям індивідуальності кожного учня з усіма притаманними йому якостями.

Необхідність додержання цих «правил» зумовлена тим, що зворотний зв'язок як невід'ємна складова продуктивного спілкування народжується, передусім, за наявності інтересу до партнера по спілкуванню. Якщо такий інтерес відсутній, якщо партнери цікаві тільки самим собі і використовують іншого для самовираження, виникає відчуження, а спілкування відбувається «дотично». Підтвердження цьому знаходимо в численних прикладах, коли бесіда вчителя з учнями перетворюється на монолог, на повчання і моралізування. У цьому випадку педагог перебуває у позиції «над дитиною», визнає лише власну суб'єктність, вважаючи, що проголошені ним вимоги мають прийматися учнями як «закон». Проте практика засвідчує низьку ефективність подібного типу спілкування.

Ефективне педагогічне спілкування передбачає здатність до гнучкого переходу від одних способів спілкування до інших, більш адекватних до конкретної ситуації. Найбільш продуктивним є «гармонійний, або збалансований стиль спілкування, у якому яскрава вираженість певних якостей педагога поєднується із здатністю гнучко й адекватно реагувати на мінливі ситуації педагогічної взаємодії [2, с. 43]».

Найбільш прийнятним є стиль педагогічного спілкування, який ґрунтується на діалогічній стратегії взаємодії, передбачає рівноправність психологічних позицій учителя та учнів, їхню взаємну активність, відкритість і конгруентність, готовність прийняти точку зору «партнера», безумовне особистісне прийняття один одного, зацікавлене та доброзичливе ставлення. Актуальним у цьому контексті бачиться підхід, визначений І. Бехом щодо сутності спілкування вчителя з учнями, як важливої передумови морального виховання зростаючої особистості. Для того щоб зробити таке спілкування конструктивним, педагог має володіти психологічною культурою, основні положення якої можуть бути зведені до такого: а) розуміти психологію дитини і правильно оцінювати її індивідуальні якості; б) адекватно емоційно відгукуватися на поведінкові реакції дитини та її актуальні психічні стани; в) вибирати стосовно кожної дитини такий спосіб поводження з нею, який би найкращим чином відповідав її індивідуальним особливостям [1, с. 11].

Основною умовою тут виступають відносини між вихователем і вихованцем, що кваліфікуються І. Бехом як «особистісні». Такий вид відносин, на його думку, «характеризує передусім відносини рівноправних партнерів по спілкуванню. При цьому вихователь, безумовно, сприймає дитину як цінність саму по собі і передбачає орієнтацію на її індивідуальну неповторність [1, с. 11]».

Згідно з ідеями А. Маслоу, дитина лише тоді робить добровільні спроби самовдосконалення, коли відчуває себе в безпеці. Якщо треба вибирати між безпекою і розвитком, то вибір, зазвичай, робиться на користь безпеки. Для дітей молодшого шкільного віку безпека бачиться в людях, які їх оточують, яким вони схильні довіряти навіть більше, ніж самим собі. У складних поведінкових ситуаціях діти швидше пожертвують своїм «Я», ніж протиставлять себе близькому оточенню. Якщо вчитель намагається підганяти якості дитини під певні стандарти, вона може прийняти пропонуване «псевдо-Я» лише заради того, щоб не створювати конфлікт з тим, кого вона поважає. Проте відповідної внутрішньої готовності до свого розвитку в неї може й не бути. Унаслідок цього створюється внутрішній конфлікт між

усталеними суб'єктивними структурами психіки дитини й тими, що формуються ззовні й недостатньо підготовлені її досвідом. З такого внутрішнього конфлікту може «прорости» зовнішній або статися особистісна деформація чи порушення психічного здоров'я дитини. Такі дезінтеграційні процеси руйнують цілісність особистості, що знижує її стійкість у соціальних взаємодіях. Тому слід не примушувати дитину розвиватися, а, гарантуючи їй безпеку, зацікавити її розвитком. «Ми повинні, – пише А. Маслоу, – бути повністю готовими не тільки кликати вперед, а й поважати прагнення людини відступити, «залізати рани», відновити сили, поглянути на ситуацію з вигідної і безпечної точки і навіть повернутися до нижчих радощів життя, щоб знову набути необхідну для розвитку рівновагу [3, с. 84]».

Натомість у шкільній практиці непоодинокими є випадки, коли вчителі на основі власного досвіду чітко програмують певні якості, які вони прагнуть сформувати в дитини. Але абстрактно побудований дорослим образ майбутнього вихованця далеко не завжди узгоджується з його особливостями. Якщо до цього додати ще й те, що для дітей молодшого шкільного віку більш бажаним є їхнє теперішнє, а не майбутнє, то продумана вчителем ініціатива щодо їхнього розвитку може стати джерелом конфлікту.

Зважаючи на сказане, було визнано, що для підвищення рівня об'єктивності вчителя в його стосунках з дітьми й оптимізації на цьому ґрунті процесу виховання необхідно приділяти особливу увагу питанням підвищення його готовності до такої діяльності ще на рівні навчання у вищому педагогічному навчальному закладі, ознайомлення з новітніми педагогічними технологіями; формуванню таких якостей, як прагнення до самопізнання, критичне ставлення до своєї діяльності та рівня педагогічної майстерності. Із цією метою нами було розроблено експериментальні матеріали, зміст яких відображає означені проблеми і спрямовується на теоретичне ознайомлення майбутніх учителів початкових класів із сутністю сучасного виховання молодших школярів, основними напрямками, формами і методами цього процесу, особливостями застосування особистісно орієнтованого підходу.

Зважаючи на вагомості потенції діалогічної взаємодії вчителя з учнями для вирішення проблеми виховання, вважали за необхідне впроваджувати у зміст підвищення досліджуваної нами готовності методів і прийомів, які уможлиблювали надання педагогічній діяльності особистісного характеру: дослідницькі завдання, ігрові методи, вправи на відпрацювання окремих елементів умінь, оволодіння відповідними методами і методиками роботи з дітьми. Така робота сприяла підвищенню якісних і кількісних показників готовності, позаяк суттєво активізувалася пізнавальна активність учителя, набуваючи практичної спрямованості.

Для прикладу наведемо деякі з означених матеріалів.

Тренінгове заняття «Педагогічне спілкування як творчий процес»

В основу заняття покладаються проблемні завдання такого змісту:

1. Уявіть собі, що Ви йдете на свій перший виховний захід. Продумайте і покажіть, як буде здійснюватися початковий етап спілкування (вхід до класу, привітання, привернення до себе уваги дітей, установлення первинного контакту).

2. До Вас прийшов батько учня, який часто порушує дисципліну, безвідповідально ставиться до доручень. Побудуйте діалог з ним.

3. Адміністрація школи призначила Ваш клас відповідальним за підготовку і проведення масового заходу з учнями початкових класів. Подумайте, у якій формі Ви повідомите про це учням свого класу, які засоби і прийоми для їх активізації застосуєте.

Вправа «Вивчення прикладу з практики»

Мета: активізація досвіду вчителів з іншими прикладами реальної практики виховання учнів.

Робота проводиться за таким планом:

1. Презентація конкретного прикладу з практики.
2. Аналіз випадку. Що відбувалося? Що було позитивним, що – ні? Яка додаткова інформація потрібна, щоб краще зрозуміти ситуацію? Що б ви зробили інакше?
3. Порівняння різних точок зору.
4. Власні приклади вчителів. Яким чином була вирішена ця ситуація? Що можна було

зробити краще? Що цінного вони винесли зі своєї власної практики?

5. Узагальнення, підведення підсумків.

Рольова гра «Планування виховної години з теми: «Відповідальна людина... Яка вона?»

Мета: підвищити готовність учителів до проведення виховної роботи з учнями початкових класів.

Завдання: інсценізувати підготовку виховної години (визначення та обґрунтування теми; виокремлення основних питань, які бажано висвітлити; принципи добору матеріалу; визначення активних методів залучення молодших школярів до участі в бесіді, спонукання їх до висловлювання власних думок, вияву оцінних суджень).

Після виступів учасників гри кожному слід надати можливість висловити свої думки з приводу розіграної ситуації. Здійснюється аналіз запропонованих підходів до розв'язання поставлених завдань, узагальнення, висновки.

Завдання для роботи в навчальних групах

Розподіл учасників на невеликі групи, кожній із яких пропонується конкретна проблема для обговорення. Обрані позиції повідомляються представниками груп, відбувається загальне їх обговорення, обираються найбільш прийнятні, підводяться підсумки.

Завдання № 1

У Вашому класі є учениця, яка добре навчається з усіх предметів, але її поведінка доволі часто бажає кращого. На Ваші зауваження вона ніяк не реагує.

Обміркуйте і обговоріть ситуацію. Оберіть один із варіантів вирішення проблеми. Обґрунтуйте свій вибір.

Можливі дії:

- а) запишете ще одне зауваження в щоденник, тому що _____
- б) викличете батьків до школи _____
- в) почекаєте зустрічі з батьками на батьківських зборах _____
- г) інше _____

Завдання № 2

Складіть опитувальник для учнів, який допоможе Вам провести діагностику вихованості в них відповідальності.

Завдання № 3

Доберіть 2-3 проблеми в плані дотримання обов'язків, які варто було б винести для обговорення з учнями під час виховної години. Обґрунтуйте свій вибір, запропонуйте найбільш прийнятні для цього засоби і форми.

Завдання № 4

Визначте найбільш актуальні питання, пов'язані з вихованням учнів відповідальності. Обґрунтуйте свою точку зору.

Кожний учитель – це індивідуальність, із притаманними їй рисами й особливостями. Для успішного здійснення виховання дітей педагог повинен уміти вивчати не лише їх, а й самого себе, виявляти свої слабкі й сильні сторони з тим, щоб цілеспрямовано вдосконалювати позитивне і планомірно позбавлятися від негативів. Існує серія тренувальних технік, які допомагають краще усвідомити власний «педагогічний образ». З метою надання допомоги вчителям у цьому напрямі, привернення уваги до його важливості, може бути використана **вправа «Який я вчитель?»**.

На початку заняття слід зробити «введення» в проблему:

- На Вашу думку, Ви гарний учитель і, начебто, досить комунікабельна людина, яка майже ніколи не утруднюється у спілкуванні з іншими людьми (і знайомими, і незнайомими). Але Ваші намагання позитивно вплинути на учнів, сформувати в них ті чи інші якості не завжди Вас задовольняють, а іноді викликають і негативні почуття. Чому це відбувається? Може якісь особливості Вашого характеру, особисті риси і якості певним чином впливають на цей процес? Спробуйте з'ясувати це.

Заповніть картки. Подумайте і проаналізуйте свої відповіді. Завдання може виконуватися

індивідуально чи за групами.

Картка 1

Які якості (риси) необхідні вчителю для успішної й ефективної роботи з учнями?	Які якості (риси) вчителя негативно впливають на його взаємини з учнями?
1.	1.
2.	2.

Картка 2

Які мої якості (риси), що виявляються у процесі виховання учнів, мені подобаються?	Які мої якості (риси), що виявляються у процесі виховання учнів, мені не подобаються?
1.	1.
2.	2.

Вправа «Визначення перспектив»

Мета: формувати в учителів уміння планувати виховну роботу, визначати цілі, яких слід досягти.

Заповнення таблиці підготовки заняття з учнями з подальшим їх аналізом, визначення (у результаті обміну думками) найбільш ефективних форм і методів роботи для його реалізації.

Таблиця для заповнення

Види перспектив	Висунення перспектив		
	колективом класу	групою учнів	окремими учнями
Близька			
Середня			
Далека			

Види перспектив Висунення перспектив колективом класу групою учнів окремими учнями
Близька Середня Далека

Підвищення готовності вчителя до виховання учнів початкових класів не обмежується наведеними формами роботи. Їхній зміст, методичне наповнення можуть мати різний характер. Але головне, до чого хотіли б привернути увагу, полягає в тому, що професійна підготовка має здійснюватися за допомогою тих самих методів, які пропонуються для використання в роботі з учнями. Адже якщо надавати перевагу лекційному викладу матеріалу, то саме такий метод стане домінуючим у виховному процесі з дітьми. Коли ж ми наголошуємо на необхідності суб'єкт-суб'єктної, діалогічної взаємодії вчителя з молодшими школярами, то й професійна його підготовка має ґрунтуватися на аналогічних підвалинах. Це створить належні передумови для оволодіння вчителями відповідними методиками і технологіями.

Висновки. Під готовністю майбутнього вчителя до здійснення виховної діяльності з молодшими школярами розуміємо особливу форму суб'єктного відображення дійсності, що набуває прояву в певних практичних діях. Складовими, що забезпечують цю готовність, є: науково-теоретична готовність, психологічна готовність, практична готовність. Методика змістово-процесуального аспекту формування готовності майбутніх учителів до організації та реалізації виховання молодших школярів має ґрунтуватися на діалогічному та особистісно орієнтованому підходах, забезпечувати переведення їх у позицію активних суб'єктів цього процесу. Досягти цього можливо завдяки використанню різних видів тренінгів, вправ, рольових ігор, творчих завдань, які не тільки збагачують майбутнього вчителя необхідними знаннями й уміннями, а й дають змогу занурити його в ситуації реальної практичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Науковий підхід – запорука виховного успіху педагога / І. Бех // Початкова школа. – 1999. – № 11-12. – С. 2-5.
2. Комарова І. Показники і рівні сформованості культури педагогічного спілкування / І. Комарова // Наукові записки. Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Серія: Педагогіка, 2000. – № 8. – С. 37-41.
3. Маслоу А. Самоактуалізація / Психологія личности. [Тексты]/ под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 273 с.
4. Сластенин В.А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание структуры функционирования / В.А. Сластенин // Профессиональная ідготовка учителя в системе высшего педагогического образования // Сб. научных тр. – М., 1994. – С. 124-127.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Стаднік Надія Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти та методик природничо-математичних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Надійшла до друку 17.12.2012 р.